

برنامه ریزی و مدیریت مشارکتی تالاب انزلی: موانع و راهکارها

مهندس شهریار محمدرضایی *

چکیده

تجارب جهانی حفاظت از تالابها نشان می‌دهد که می‌توان از برنامه‌ریزی و مدیریت مشارکتی به عنوان ابزار تحقق اهداف سه‌گانه (اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی) توسعه پایدار تالابها بهره‌گرفت تا کنون ابزار یاد شده برای حفاظت تالاب انزلی بکار گرفته نشده است.

یافته‌های تحقیق حاضر نشان می‌دهد که به ترتیب «عدم احساس تعلق گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر تالاب به آن» «عدم استقبال کارشناسان، برنامه‌ریزان و مدیران از مشارکت این گروه‌ها»، «عدم تشکل گروه‌های مذکور»، «عدم اطمینان بهره‌برداران تالاب به استفاده از آن در سالهای آینده»، «تضاد منافع گروه‌های مختلف اثرگذار و اثرپذیر تالاب»، «مشکلات معیشتی برخی از این گروه‌ها»، «بهره‌برداری مقطعی برخی آنان از تالاب»، «مقاومت نظام کنونی مدیریت تالاب در برابر مشارکت»، «عدم آشنایی کارشناسان، برنامه‌ریزان و مدیران تالاب با روش‌ها و تکنیک‌های مشارکتی» از مهمترین موانع مشارکت گروه‌های مختلف اثرگذار و اثرپذیر تالاب انزلی در برنامه‌ریزی و مدیریت آن به شمار می‌روند.

به منظور رفع موانع یاد شده طراحی و استقرار سامانه پیشنهادها، تدوین نظام‌نامه حقوق عرفی بهره‌برداران تالاب اصلاح فرآیند برنامه‌ریزی و مدیریت تالاب، آموزش کارشناسان، برنامه‌ریزان و مدیران تالاب، تشویق گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر تالاب به ایجاد تشکل و کاهش مشکلات معیشتی بهره‌برداران تالاب پیشنهاد می‌گردد.

کلمات کلیدی:

تالاب انزلی، برنامه‌ریزی، مدیریت، مشارکت، گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر.

س‌آغاز

نخستین نظریه‌های دانش مدیریت در قالب نظریه‌های کلاسیک ارائه شده‌اند. در مدیریت کلاسیک انسان یکی از عوامل تولید قلمداد می‌شود و در عرض دیگر عوامل تولید مانند زمین و سرمایه قرار می‌گیرد. با شکل‌گیری نهضت روابط انسانی، طلیعه نظریه‌های نئوکلاسیک در مدیریت آشکار شد. در نظریه‌های نئوکلاسیک بر جنبه‌های روانشناختی و اجتماعی انسان به عنوان یک فرد و نیز عضوی از یک گروه کاری تأکید می‌شود. مدیریت مشارکتی^(۱) از عناصر تئوری نئوکلاسیک به شمار می‌رود و اهمیت آن، اول بار، در خلال سالهای ۱۹۲۴ تا ۱۹۳۲ با تحقیقات هائورن^(۲) شناخته شد.

هائورن اعتقاد داشت که قبل از تدوین و اجرای هر برنامه باید گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر^(۳) آن برنامه مورد مشورت قرار گیرند. وی طی مطالعات خود دریافت که این امر به بهره‌وری بالا می‌انجامد. بدین ترتیب بر نظریه مدیریت علمی تایلور^(۴) که از عناصر مدیریت کلاسیک محسوب می‌شود، خط بطلان کشیده شد. تایلور معتقد بود که تنها کارشناسان از توانایی تجزیه و تحلیل مسایل و ارائه برنامه برای حل آنها برخوردارند (هیگس و گولت، ۱۳۷۴). مشارکت اصل اساسی تمامی نظام‌های دموکراتیک به حساب می‌آید. فلسفه دموکراتیک بیان می‌دارد که تمامی اعضای جامعه باید در شناسایی مسایل و امکانات فراروی خود مشارکت داشته باشند تا با اتخاذ روش‌های مناسب به اهداف خود در توسعه دست یابند (Chamala and Mortiss, 1995). در یک نظام دموکراتیک تصمیم‌گیرندگان حکومتی باید نظر گروه‌های واجد علایق خاص^(۵) را در فرایند برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری منظور نمایند که طرفداران محیط‌زیست در زمره گروه‌های یاد شده‌اند (Miller, 1998).

مشارکت را می‌توان فرآیند ارتباط مستمر دو سویه خواند که موجب ارتقای درک عمومی از سازوکارهایی می‌شود که به کمک آنها نیازها و مسایل زیست‌محیطی بررسی و توسط سازمان مسئول حل می‌گردد و از طریق این فرآیند تمام

گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر از چگونگی و پیشرفت مطالعات، پروژه‌ها، طرح‌ها، برنامه‌ها، و سیاست‌های مرتبط با محیط زیست آگاه می‌گردند و تمامی شهروندان فرصت می‌یابند تا نظرات خود را در مورد اهداف و ضرورت‌های استفاده از منابع و دیگر راهبردهای مدیریتی و توسعه ابراز دارند، یا اطلاعات و کمک‌های خود را در اختیار تصمیم‌گیرندگان و برنامه‌ریزان قرار دهند (Canter 1996).

تالاب‌ها از جمله زیاترین^(۶) اکوسیستم‌های طبیعی جهان به شمار می‌روند که با تشکیل کنوانسیون تالاب‌های مهم بین‌المللی^(۷) موسوم به کنوانسیون رامسر^(۸) در سال ۱۹۷۱، همکاری جهانی بین دولت‌ها برای حفاظت از آنها آغاز شد (Convention Bureau Ramsar, 2000a). در اصل ۱-۳ متن کنوانسیون رامسر بر مفهوم استفاده خردمندانه^(۹) از تالاب‌ها تأکید شده است و در سال ۱۹۸۸، با تشکیل گروه کاری استفاده خردمندانه از تالاب‌ها، این مفهوم مورد حمایت عملی کنوانسیون مذکور قرار گرفت (Davis, 1994).

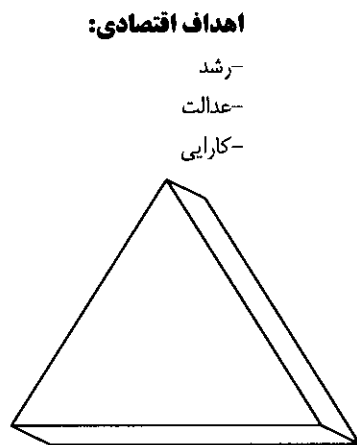
مشارکت افراد بومی و محلی در حفاظت تالاب‌ها یکی از راهکارهای استفاده خردمندانه از آنها به شمار می‌رود که نخستین بار در سال ۱۹۹۳ در بیانیه پنجمین گردهم‌آیی کشورهای عضو کنوانسیون در ژاپن موسوم به بیانیه کوشیرو^(۱۰) مورد اشاره قرار گرفت. سپس در سال ۱۹۹۵ در بیانیه پایانی سمپوزیوم بین‌المللی تالاب‌ها، به نام بیانیه ناراشینو (Ramsar Center Japan, 1995)، در راه حل ۵۱-۱ بیانیه کنگره جهانی حفاظت در مونترال کانادا به سال ۱۹۹۶ (Ramsar Convention Bureau, 1996)، در پیشنهاد ۳-۶ بیانیه ششمین گردهم‌آیی کشورهای عضو کنوانسیون رامسر در سال ۱۹۹۶، در هدف عملیاتی ۷-۱ برنامه استراتژیک کنوانسیون رامسر برای سالهای ۲۰۰۲-۱۹۹۷ (Ramsar Convention Bureau, 1999a) و در جلسه فنی شماره ۳ هفتمین گردهم‌آیی کشورهای عضو کنوانسیون در کاستاریکا به سال ۱۹۹۹ (Ramsar Convention Bureau, 1999b) مورد تأکید قرار گرفت.

تجربه‌های حاصل از برنامه‌ریزی و مدیریت مشارکتی منابع طبیعی، به طور عام و تالاب‌ها به طور خاص نشان می‌دهند که

دخالت‌های انسانی تغییرات قابل ملاحظه روی داده یا در حال بروز است و یا در آینده احتمال رخداد این تغییرات می‌رود.

تجزیه و تحلیل نظام برنامه‌ریزی و مدیریت تالاب انزلی (محمد رضایی، ۱۳۷۹ الف) نشان می‌دهد که تهیه و اجرای تمامی طرح‌های حفاظت و احیای این تالاب بر رویکرد کلاسیک استوار بوده و تاکنون در فرآیند برنامه‌ریزی و مدیریت آن نقش گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر تالاب نادیده انگاشته شده اند. در این مقاله موانع برنامه‌ریزی و مدیریت مشارکتی تالاب انزلی به تفکیک گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر آن مورد بررسی قرار می‌گیرد. آنگاه پیشنهادهایی برای رفع موانع ارائه می‌گردند.

نمودار شماره (۱): مثلث اهداف توسعه پایدار

اهداف اجتماعی:

- توانمندسازی
- مشارکت
- تحرک اجتماعی
- هویت فرهنگی
- توسعه نهادی

اهداف اکولوژیکی:

- یکپارچگی اکوسیستم
- ظرفیت برد
- تنوع زیستی
- مسایل جهانی

منبع: (Serageldin and Steer, 1996)

با اعمال این رویکرد، از نظر اقتصادی:

- هزینه‌های برنامه‌ریزی و مدیریت کاهش می‌یابد.
- کارایی نظام برنامه‌ریزی و مدیریت افزایش پیدا می‌کند.
- تمامی افراد اثرگذار و اثرپذیر از منافع مدیریت بهره‌مند می‌شوند.

از نظر اجتماعی:

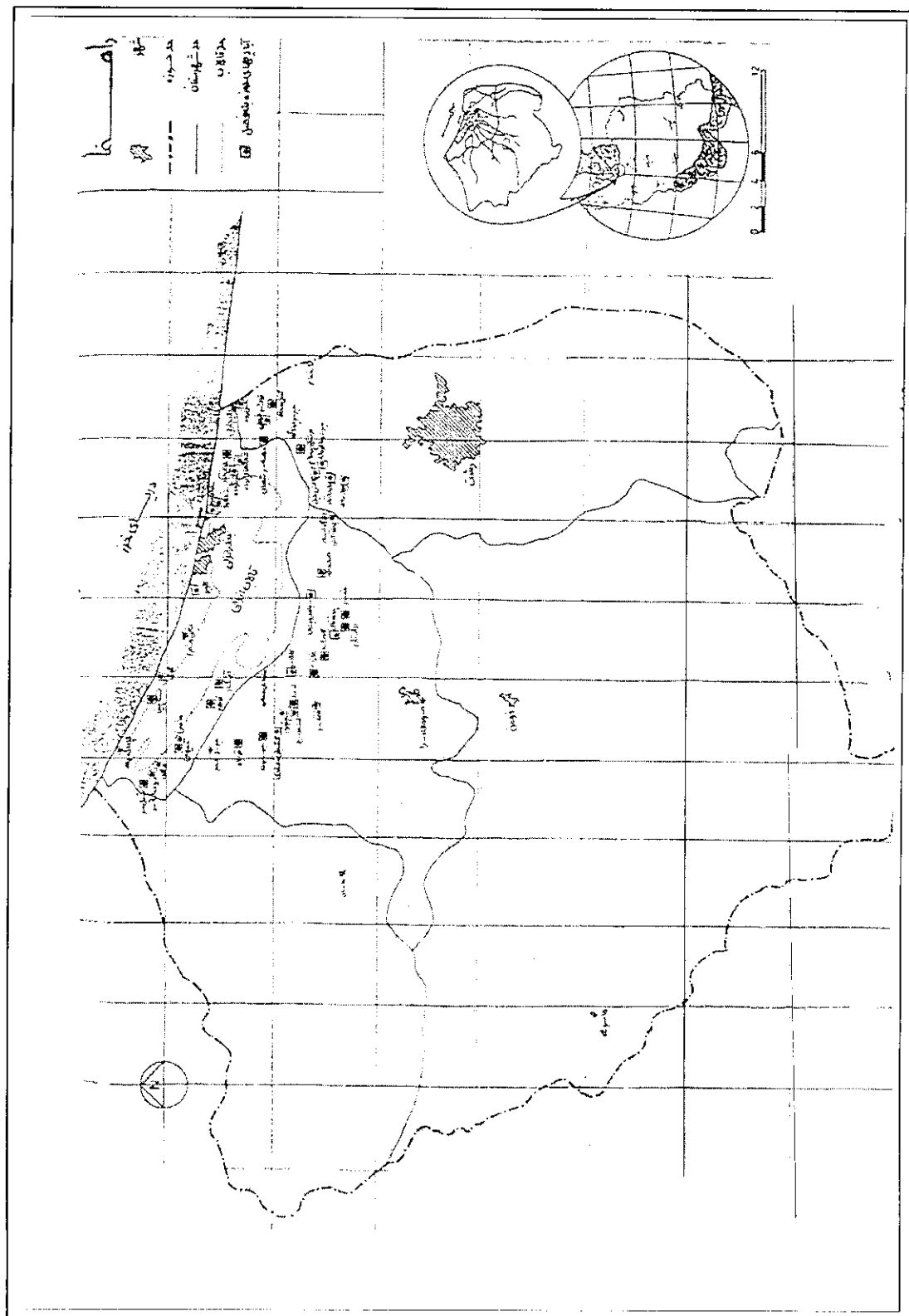
- ظرفیت و توان افراد بومی و محلی ارتقا می‌یابد.
- پایداری جوامع محلی تضمین می‌شود.
- ارزشهای فرهنگی جوامع محلی حفظ می‌گردد.
- فعالیت گروه‌های مختلف اثرگذار و اثرپذیر همسو و منسجم می‌شود.

و از نظر اکولوژیکی:

- بهره‌برداری و بهره‌وری بی‌رویه از اکوسیستم کاهش می‌یابد.
- پایش و نظارت اکوسیستم تسهیل می‌شود.
- سلامت و سرزندگی اکوسیستم تضمین می‌گردد.

(Spencer 1989, Cole et al 1993, Ramsar Convention Bureau, 1999b) از این رو، برنامه‌ریزی و مدیریت مشارکتی تالاب‌ها می‌توانند به عنوان ابزار تحقق اهداف سه‌گانه توسعه پایدار (نمودار شماره ۱) آنها مورد توجه قرار گیرند.

بررسی‌ها نشان می‌دهند که با وجود تهیه و اجرای طرح‌های متعدد حفاظت و احیاء برای تالاب انزلی، این اکوسیستم همچنان سیر تخریب را می‌پیماید (مهندسين مشاور یکم ۱۳۶۸، اولاً ۱۳۶۹، ارفع ۱۳۶۹، حق‌پناه ۱۳۷۰، دانشگاه گیلان ۱۳۷۷)، به طوری‌که تالاب انزلی در مونترور کورد (۱۳) کنوانسیون رامسر به ثبت رسیده است (Ramsar Convention Bureau, 2000b). مونترور کورد اسامی تالاب‌هایی را در بر می‌گیرد که در ویژگی‌های اکولوژیکی آنها بواسطه توسعه فن‌آوری، آلودگی یا دیگر

نقشه شماره (۱): حوزه آبخیز تالاب انزلی

مواد و روش‌ها

الف- مواد

تالاب انزلی به مساحت تقریبی ۱۵۰۰۰ هکتار در منتهی‌الیه جنوب غربی نوار ساحلی جنوب دریای خزر در استان گیلان واقع است. این تالاب در طول شمالی ۲۵' و ۳۷° و عرض شرقی ۲۸' و ۴۹° جای دارد (Scott, 1995) و از شمال به دریای خزر، از شرق به روستای پیربازار، از غرب به روستای کیورچال و آبکنار و از جنوب به شهرستان صومعه‌سرا و بخشی از شهر رشت محدود است (نقشه شماره ۱). تالاب انزلی یکی از تالاب‌های مهم و بین‌المللی کشور به شمار می‌رود که در سال ۱۳۴۵ در فهرست تالاب‌های معرفی شده به کنوانسیون رامسر قرار گرفت (Ramsar Convention Bureau, 2000b).

براساس ویژگی‌های توپوگرافیک می‌توان حوزه آبخیز تالاب انزلی را به سه بخش متداخل همگن تقسیم نمود (مهندسین مشاور یکم ۱۳۶۸، اولاً ۱۳۶۹). در بخش سوم آبخیز تالاب (جدول شماره ۱) می‌توان از تمامی گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر آن نمونه‌ای را یافت. همچنین در این بخش از حوزه آبخیز، گروه‌های مذکور به دلیل نزدیکی بیشتر به تالاب از اثرگذاری و اثرپذیری بیشتری نسبت به آن برخوردارند. از این رو جامعه آماری تحقیق حاضر را گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر تالاب انزلی در بخش سوم حوزه آبخیز آن تشکیل می‌دهند.

جدول شماره (۱): تقسیم‌بندی حوزه آبخیز تالاب

انزلی براساس ویژگی‌های توپوگرافیک

بخش	گسترده بخش (براساس خط تراز)	مساحت (هزارهکتار)	نسبت درصد مساحت بخش به کل حوزه
اول	خط‌الراس تا ۱۰۰ متر	۱۶۷/۸	۴۴/۹
دوم	۱۰۰ تا ۲۰۰ متر	۱۵۴/۵	۴۱/۳
سوم	۲۰۰ متر تا پایین تر	۵۱/۸	۱۳/۸
جمع	حوزه آبخیز تالاب انزلی	۳۷۴/۱	۱۰۰

ب- روش‌ها

اطلاعات تحقیق حاضر به دو روش کتابخانه‌ای و میدانی گردآوری شدند. در روش کتابخانه‌ای با مراجعه به اسناد، گزارش‌ها، کتاب‌ها، مقاله‌ها و ... ادبیات مرتبط با موضوع تحقیق مرور گردید. اطلاعات میدانی به کمک پرسشنامه جمع‌آوری شد. سؤال‌های پرسشنامه به دو صورت بازو بسته طراحی گردیدند و در تدوین آنها از مقیاس‌های اسمی^(۱۳) و طیف‌های لیکرت^(۱۴) و گاتمن^(۱۵) استفاده شد.

به منظور تکمیل پرسشنامه‌ها، ابتدا گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر تالاب در حوزه آبخیز آن شناسایی شدند. آنگاه براساس آمارهای موجود، نظر کارشناسان محلی و اطلاعات افراد بومی، برآوردی از جمعیت هر یک از این گروه‌ها در بخش سوم حوزه آبخیز تالاب به دست آمد. سپس با توجه به فراوانی جمعیت برخی از گروه‌های مذکور در مورد آنها نمونه‌گیری صورت گرفت (جدول شماره ۲).

جدول شماره (۲): تعداد نمونه گروه‌های

جامعه آماری تحقیق

ردیف	گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر	برآورد جمعیت	تعداد نمونه	واحد شمارش
۱	صیادان	۱۵۳۸	۶۳	نفر
۲	شکارچیان	۹۱۳	۳۴	نفر
۳	کشاورزان	۱۲۱۵	۷۴	خانوار
۴	دامداران	۲۱۹	۲۱	خانوار
۵	پرورش‌دهندگان ماهی	۱۲	۹	استخر
۶	گردشگران	۱۰,۰۰۰ و ۱۰,۰۰۰	۶۸	نفر
۷	اسکله‌داران	۱۳	۱۳	تعاونی
۸	ورزشکاران آبی	۴	۴	تعاونی
۹	صنعتگران دستی	۸	۸	نفر
۱۰	ساکنان حاشیه تالاب	۴۵۸۳	۴۶	خانوار
۱۱	صاحبان صنایع	۴۱۹	۲۳	واحد صنعتی
۱۲	تشکل غیردولتی	۲	۲	تشکل
۱۳	کارشناسان، برنامه‌ریزان و مدیران	۹۰۰	۷۴	نفر

$$x^2 = \sum \frac{(F_o - F_e | 0/5)^2}{F_e}$$

در اینجا:

F_o = فراوانی مشاهده شده و

F_e = فراوانی مورد انتظار است.

سپس ضریب همبستگی (Φ) برای تعیین میزان معنی دار بودن میان متغیرهای مستقل و متغیر وابسته تحقیق محاسبه شد. فرمول این محاسبه عبارت است از:

$$\Phi = \gamma \frac{(x^2)}{N}$$

در اینجا N = جمع فراوانی‌ها مشاهده شده است (Nachmias 1999).

یافته‌ها

الف- موانع مشارکت گروههای اثرگذار و اثرپذیر تالاب

شاخص ضریب همبستگی متغیرهای مستقل (موانع مشارکت) و متغیر وابسته (برنامه‌ریزی و مدیریت مشارکتی) تحقیق نشان می‌دهد (جدول شماره ۳) که مهمترین موانع مشارکت گروههای اثرگذار و اثرپذیر تالاب انزلی در برنامه‌ریزی و مدیریت آن، به تفکیک گروههای مذکور عبارتند از:

۱- الف- صیادان

«عدم ارتباط مناسب میان صیادان و کارشناسان، برنامه‌ریزان و مدیران» مهمترین مانع مشارکت صیادان به شمار می‌رود ($\alpha = 0/95$, $P = 0/063$) (نمودار شماره ۲).

۲- الف- شکارچیان

«عدم احساس تعلق شکارچیان به تالاب» مهمترین مانع مشارکت آنان در برنامه‌ریزی و مدیریت تالاب محسوب می‌شود ($\alpha = 0/95$, $P = 0/498$) (نمودار شماره ۳).

تعداد نمونه‌ها به کمک فرمول زیر محاسبه گردید (Cochran 1997):

$$n = \frac{Nt^2s^2}{Nd^2t^2s^2}$$

در اینجا:

n = حجم نمونه،

N = حجم جمعیت،

d = دقت احتمالی مطلوب،

t = ضریب اطمینان ۰/۹۵ و

S^2 = پیش‌برآورد واریانس جمعیت است.

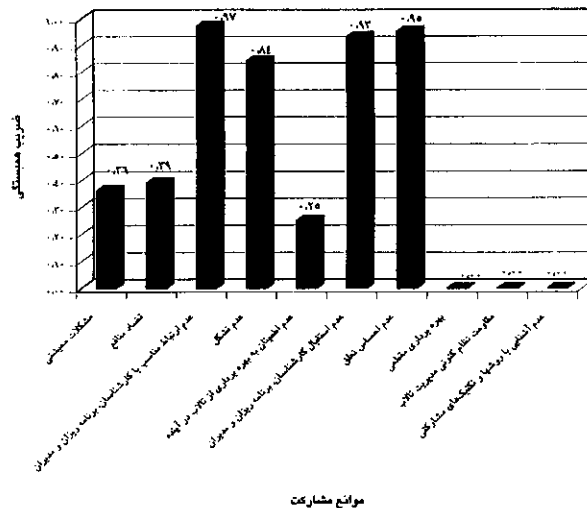
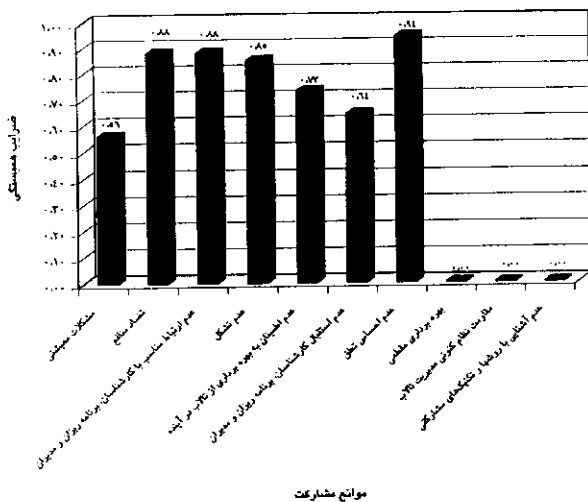
در این تحقیق $d = 0/176$ و $t = 1/96$ اختیار شد و براساس نتایج آزمون مقدماتی پرسشنامه‌ها، S^2 برای هر یک از گروههای جامعه آماری محاسبه گردید.

تجزیه و تحلیل اطلاعات میدانی به دو روش کیفی و کمی انجام شد. روش کیفی برای تحلیل محتوای (۱۶) پاسخ پرسش‌های باز مورد استفاده قرار گرفت. بدین منظور ابتدا، پاسخ‌های مذکور به شیوه دستی مقوله‌بندی شد (۱۷) سپس فراوانی هر مقوله شمارش گردید. آنگاه درصد فراوانی هر مقوله نسبت به کل مقوله‌ها محاسبه شد. روش کمی برای تجزیه و تحلیل پاسخ پرسش‌های بسته بکار رفت. برای این منظور، ابتدا به هر سؤال بسته یک کد تعلق گرفت. سپس، هر یک از مقوله‌های طیف پاسخ واجد یک کد گردید. آنگاه کدهای مذکور به همراه فراوانی‌های مربوطه به نرم‌افزار SPSS 2000 وارد و درصد فراوانی هر مقوله نسبت به کل مقوله‌ها محاسبه شد.

چون تحقیق حاضر از نظر ماهیت یک تحقیق همبستگی است، برای اثبات فرضیه‌های تحقیق از شاخص ضریب همبستگی استفاده گردید. بدین منظور از آنجا که برای سنجش متغیرهای تحقیق از مقیاس اسمی کمک گرفته شد ابتدا از مجذور خی استفاده گردید تا معنی‌دار بودن رابطه میان متغیرهای مستقل (موانع مشارکت) و متغیر وابسته (برنامه‌ریزی و مدیریت مشارکتی) مورد آزمون قرار گیرد. فرمول محاسبه مذکور از این قرار است.

جدول شماره (۳): ضرایب همبستگی موانع (متغیرهای مستقل) و برنامه‌ریزی و مدیریت مشارکتی (متغیر وابسته) تالاب انزلی.

میانگین	عدم آشنایی با روشها و تکنیکهای مشارکتی	مقاومت نظامی گونزی مدیریت تالاب	بهره‌داری مفصلی	عدم احساس تعلق	عدم اعتماد کارشناسان، برنامه‌ریزان و مدیران	عدم اطمینان به آینده	عدم تشکل	عدم ارتباط مناسب با کارشناسان، برنامه‌ریزان و مدیران	تضاد منافع	مشکلات همیشگی	موانع مشارکت	
											گروههای اثرگذار و اثرپذیر	گروههای اثرپذیر
۰/۵۵	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۹۴	۰/۶۴	۰/۷۳	۰/۸۵	۰/۸۸	۰/۸۸	۰/۵۶	شکارچیان	
۰/۴۷	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۹۵	۰/۹۳	۰/۲۵	۰/۸۴	۰/۹۷	۰/۳۹	۰/۳۶	صیادان	
۰/۳۴	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۸۳	۰/۸۷	۰/۸۷	۰/۰۰	۰/۸۳	۰/۰۰	۰/۰۰	صاحبان صنایع	
۰/۳۲	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۶۷	۰/۶۷	۰/۱۱	۰/۷۸	۱۱	۰/۷۸	۰/۱۱	پرورش دهندگان ماهی	
۰/۳	۰/۰۰	۱	۰/۰۰	۰/۰۰	۱	۰/۰۰	۰/۰۰	۱	۰/۰۰	۰/۰۰	تشکل‌های زیست محیطی غیردولتی	
۰/۲۹	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۷۵	۰/۸۷	۰/۱۳	۰/۱۳	۰/۱۳	۰/۰۰	۰/۸۷	صنعتگران دستی	
۰/۲۶	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۷۴	۰/۰۰	۰/۸۹	۱	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	ساکنین حاشیه تالاب	
۰/۲۲	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۸۶	۰/۷۷	۰/۰۱	۰/۰۴	۰/۱۷	۰/۲۲	۰/۱۲	کشاورزان	
۰/۲۲	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۹۵	۰/۲۸	۰/۰۰	-	۱	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	گردشگران	
۰/۱۹	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۶۲	۰/۰۰	۰/۸۴	۰/۰۰	۰/۳۱	۰/۰۰	۰/۱۵	اسکله‌داران	
۰/۱۵	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۴۷	۰/۰۰	۰/۹	۰/۰۵	۰/۰۰	۰/۱	دامداران	
۰/۱۲	۰/۰۰	۰/۰۰	۱	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	ورزشکاران آبی	
۰/۱	۰/۹۷	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	کارشناسان، برنامه‌ریزان و مدیران	
	۰/۰۷	۰/۰۸	۰/۱۵	۰/۵۱	۰/۴۸	۰/۳۹	۰/۴۲	۰/۳۴	۰/۱۹	۰/۱۷	میانگین	

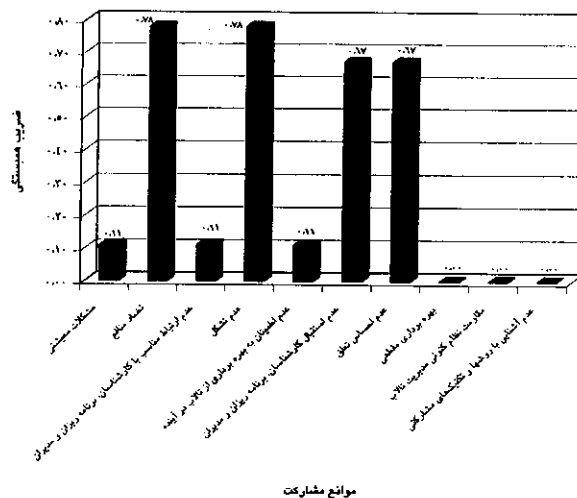

نمودار شماره (۳): ضرایب همبستگی متغیرهای مستقل و متغیر وابسته تحقیق در مورد شکارچیان تالاب

نمودار شماره (۲): ضرایب همبستگی متغیرهای مستقل و متغیر وابسته تحقیق در مورد صیادان تالاب

۳-الف- پرورش دهندگان ماهی

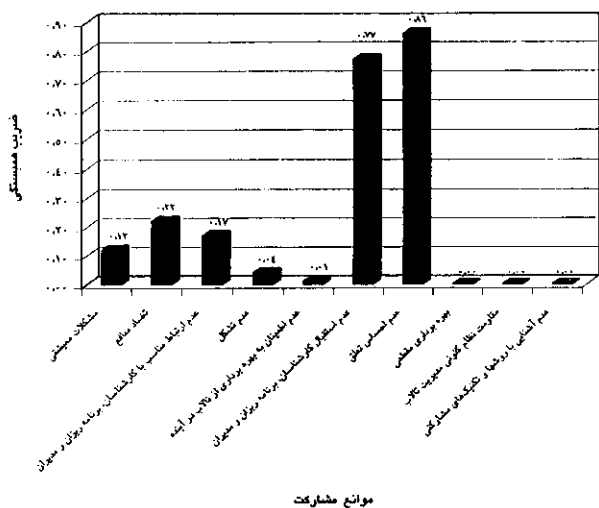
«عدم تشکل پرورش دهندگان ماهی» و «تضاد مانع پرورش دهندگان ماهی و دیگر بهره برداران و بهره‌وران تالاب» از مهمترین موانع مشارکت آنان در برنامه‌ریزی و مدیریت تالاب است. ($P = 0/834$, $\alpha = 0/95$) (نمودار شماره ۴).

نمودار شماره (۴): ضریب همبستگی متغیرهای مستقل و متغیر وابسته تحقیق در مورد پرورش دهندگان ماهی تالاب

۵-الف- دامداران

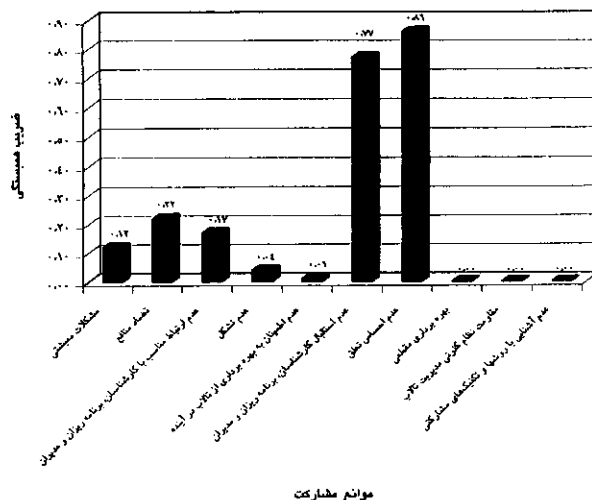
«عدم تشکل دامداران» مهمترین مانع مشارکت آنان در برنامه‌ریزی و مدیریت تالاب به شمار می‌رود. ($P = 0/359$, $\alpha = 0/95$) (نمودار شماره ۶).

نمودار شماره (۶): ضریب همبستگی متغیرهای مستقل و متغیر وابسته تحقیق در مورد دامداران تالاب

۴-الف- کشاورزان

«عدم احساس تعلق کشاورزان به تالاب» مهمترین مانع مشارکت آنان به حساب می‌آید. ($P = 0/074$, $\alpha = 0/95$) (نمودار شماره ۵).

نمودار شماره (۵): ضریب همبستگی متغیرهای مستقل و متغیر وابسته تحقیق در مورد کشاورزان تالاب

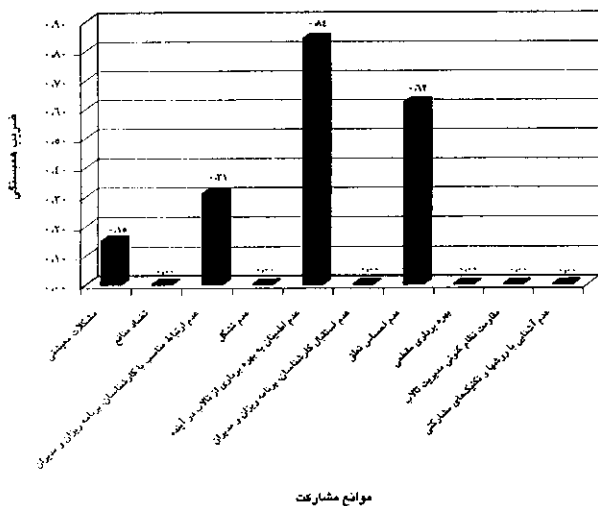
۶-الف- صنعتگران دستی

«مشکلات معیشتی صنعتگران دستی» و «عدم استقبال کارشناسان، برنامه‌ریزان و مدیران از مشارکت صنعتگران دستی» از مهمترین موانع مشارکت آنان است. ($P = 0/092$, $\alpha = 0/95$) (نمودار شماره ۷).

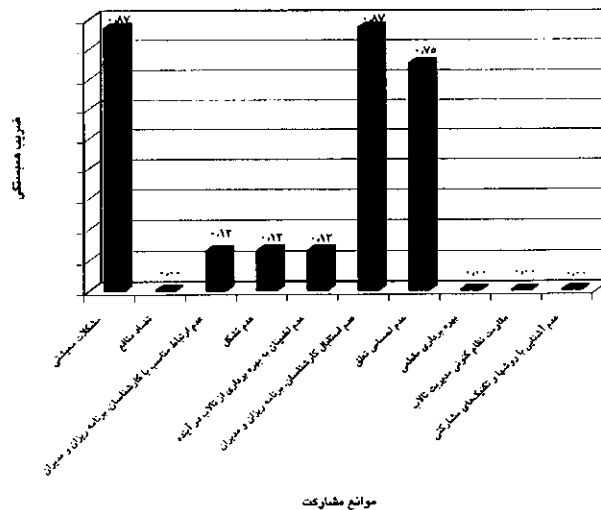
۷-الف- صاحبان صنایع

«عدم اطمینان صاحبان صنایع به تداوم فعالیتهای اثرگذار خود بر تالاب در سالهای آینده» و «عدم استقبال کارشناسان، برنامه‌ریزان و مدیران از مشارکت صاحبان صنایع» از مهمترین موانع مشارکت آنان محسوب می‌شود. ($P = 0/682$, $\alpha = 0/95$) (نمودار شماره ۸).

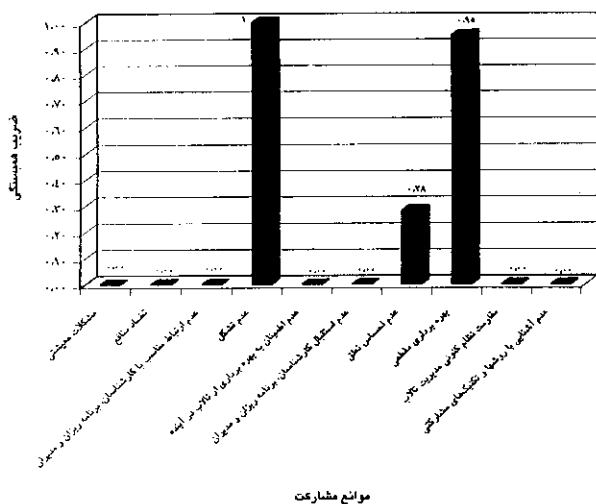

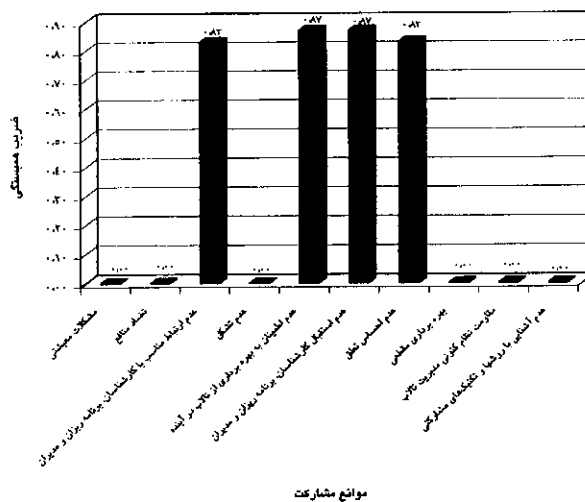
نمودار شماره (۹): ضریب همبستگی متغیرهای مستقل و متغیر وابسته تحقیق در مورد اسکله داران تالاب

نمودار شماره (۷): ضریب همبستگی متغیرهای مستقل و متغیر وابسته تحقیق در مورد صنعتگران دستی تالاب

نمودار شماره (۱۰): ضریب همبستگی متغیرهای مستقل و متغیر وابسته تحقیق در مورد گردشگران تالاب

نمودار شماره (۸): ضریب همبستگی متغیرهای مستقل و متغیر وابسته تحقیق در مورد صاحبان صنایع تالاب

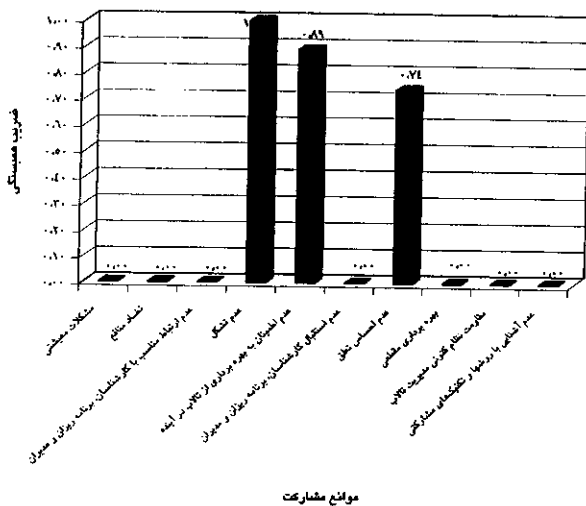
۹-الف- گردشگران

«عدم تشکل گردشگران» مهمترین مانع مشارکت آنان در برنامه ریزی و مدیریت تالاب است. ($P = 0/048$, $\alpha = 0/95$) (نمودار شماره ۱۰).

۸-الف- اسکله داران

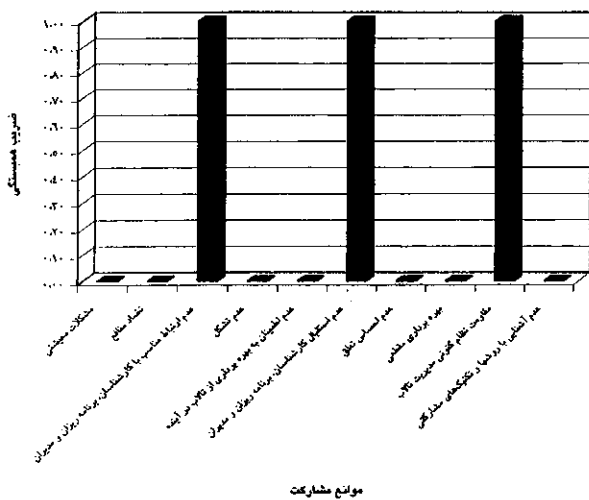
«عدم اطمینان اسکله داران به تداوم حرفه خود در سالهای آینده» مهمترین مانع مشارکت آنان در برنامه ریزی و مدیریت تالاب به حساب می آید. ($P = 0/030$, $\alpha = 0/95$) (نمودار شماره ۹).

حساب می‌آید ($\alpha = 0/95$, $P = 0/180$) (نمودار شماره ۱۳).

موانع مشارکت

نمودار شماره (۱۲): ضریب همبستگی متغیرهای مستقل و متغیر وابسته تحقیق در مورد ساکنان حاشیه تالاب

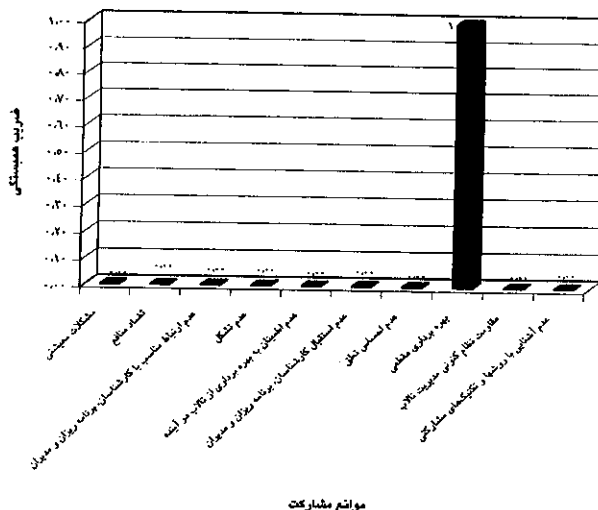
موانع مشارکت

نمودار شماره (۱۳): ضریب همبستگی متغیرهای مستقل و متغیر وابسته تحقیق در مورد شکل های زیست محیطی غیر دولتی تالاب

۱۳-الف- کارشناسان برنامه ریزان و مدیران
 «عدم آشنایی کارشناسان، برنامه ریزان و مدیران تالاب با روشها و تکنیکهای مشارکتی»

۱۰-الف- ورزشکاران آبی

«بهره‌وری مقطعی ورزشکاران آبی» مهمترین مانع مشارکت آنان در برنامه ریزی و مدیریت تالاب به شمار می‌رود.
 ($\alpha = 0/95$, $P = 0/070$) (نمودار شماره ۱۱).

موانع مشارکت

نمودار شماره (۱۱): ضریب همبستگی متغیرهای مستقل و متغیر وابسته تحقیق در مورد ورزشکاران آبی تالاب

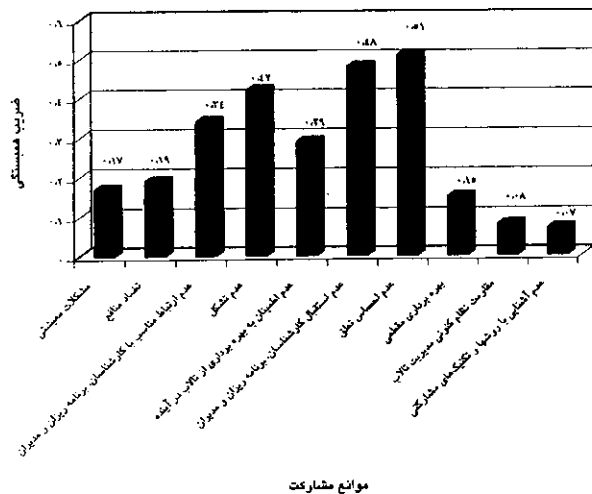
۱۱-الف- ساکنان حاشیه تالاب

«عدم تشکیل ساکنان حاشیه تالاب» مهمترین مانع مشارکت آنان در برنامه ریزی و مدیریت تالاب محسوب می‌شود.
 ($\alpha = 0/95$, $P = 0/068$) (نمودار شماره ۱۲).

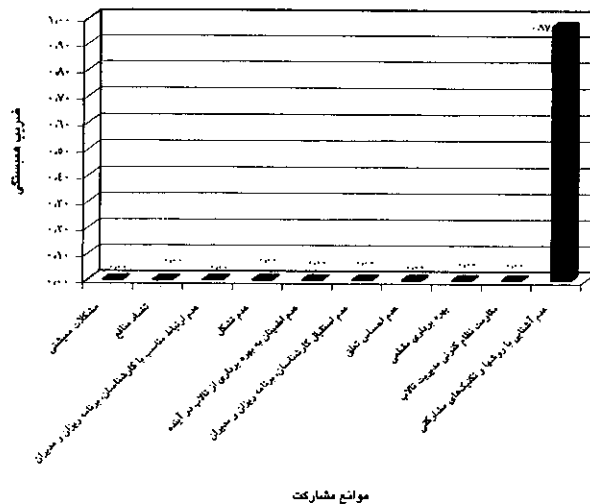
۱۲-الف- تشکلهای زیست محیطی غیردولتی (NGOs)

«عدم ارتباط مناسب میان تشکلهای زیست محیطی غیردولتی و کارشناسان، برنامه ریزان و مدیران تالاب»، «عدم استقبال کارشناسان، برنامه ریزان و مدیران تالاب از مشارکت تشکلهای زیست محیطی غیر دولتی» و «مقاومت نظام کنونی مدیریت تالاب در برابر مشارکت تشکلهای زیست محیطی غیردولتی» از موانع مشارکت تشکلهای مذکور بر برنامه ریزی و مدیریت تالاب به

«مقاومت نظام کنونی مدیریت تالاب در برابر مشارکت»، «عدم آشنایی کارشناسان، برنامه‌ریزان و مدیران تالاب با روش‌ها و تکنیک‌های مشارکتی» از موانع مشارکت گروه‌های مذکور در برنامه‌ریزی و مدیریت تالاب به شمار می‌روند (نمودار شماره ۱۵).

مهمترین مانع جلب مشارکت گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر تالاب در برنامه‌ریزی و مدیریت آن است (نمودار شماره ۱۴). $(P = 0.030, \alpha = 0.05)$.

نمودار شماره (۱۵): اولویت بندی موانع مشارکت گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر تالاب انزلی

نمودار شماره (۱۴): ضریب همبستگی متغیرهای مستقل و متغیر وابسته تحقیق در مورد کارشناسان، برنامه ریزان و مدیران تالاب

۲-ب- اولویت بندی گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر تالاب

مقایسه میانگین ضریب همبستگی متغیرهای مستقل و متغیر وابسته تحقیق به تفکیک گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر تالاب نشان می‌دهد (جدول شماره ۳) که «شکارچیان» با بیشترین مانع برای مشارکت در برنامه‌ریزی و مدیریت تالاب روبرو هستند پس از آن به ترتیب، «صیادان»، «صاحبان صنایع»، «پرورش دهندگان ماهی»، «تشکل‌های زیست محیطی غیردولتی»، «صنعتگران دستی»، «ساکنان حاشیه تالاب»، «کشاورزان»، «گردشگران»، «اسکله‌داران»، «دامداران»، «ورزشکاران آبی» و «کارشناسان، برنامه‌ریزان و مدیران تالاب» بیشترین مانع را برای مشارکت در برنامه‌ریزی و مدیریت تالاب در برابر خود می‌بینند (نمودار شماره ۱۶).

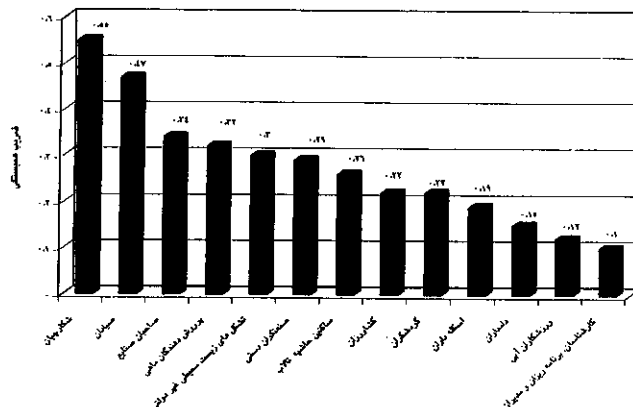
ب- اولویت بندی موانع مشارکت گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر تالاب

۱-ب- اولویت بندی موانع مشارکت

مقایسه میانگین ضریب همبستگی هر یک از متغیرهای مستقل و متغیر وابسته تحقیق در مجموع گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر تالاب نشان می‌دهد (جدول شماره ۳) که «عدم احساس تعلق گروه‌های مذکور به تالاب» مهمترین مانع مشارکت آنان در برنامه‌ریزی و مدیریت آن است. سپس به ترتیب اهمیت «عدم استقبال کارشناسان، برنامه‌ریزان و مدیران از مشارکت این گروه‌ها»، «عدم تشکل گروه‌های مذکور»، «عدم اطمینان بهره‌برداران و بهره‌وران تالاب به استفاده از آن در سالهای آینده»، «تضاد منافع گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر تالاب»، «مشکلات معیشتی برخی از این گروه‌ها»، «بهره‌برداران مقطعی برخی از آنان از تالاب»،

مذکور از یکدیگر متمایز می‌گردند. تجزیه و تحلیل نظام برنامه‌ریزی و مدیریت تالاب‌های کشور، به طورعام (محمد رضایی، ۱۳۷۹ب) و تالاب انزلی، به طور خاص (محمد رضایی، ۱۳۷۹ الف) نشان می‌دهد که این نظام از الگوی سنتی پیروی می‌کند.

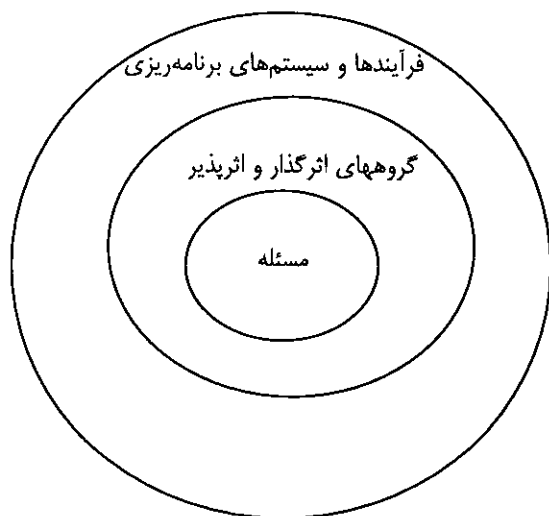
تجربه جهانی حفاظت از تالاب‌ها نشان می‌دهد که هرگاه نظام مدیریت تالاب در تضمین استفاده خردمندانه از آن ناکام بماند، تصمیم‌گیری در مورد تالاب به امری بغرنج و چالش برانگیز تبدیل گردد، منافع افراد بومی و محلی تحت تأثیر شیوه مدیریت تالاب قرار گیرد، گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر تالاب از حقوق عرفی بر آن برخوردار باشند و زندگی، امنیت و میراث فرهنگی آنان وابسته به منافع تالاب باشد، اعمال رویکرد مشارکتی در برنامه‌ریزی و مدیریت تالاب اجتناب ناپذیر است (Ramsar Convention Bureau, 1999b). بکارگیری الگوی مشارکتی در تدوین و اجرای یک برنامه، از یک سو به ارتقای بهره‌وری نظام برنامه‌ریزی و مدیریت و از سوی دیگر به رضایت گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر آن برنامه می‌انجامد (Miller and Monge, 1990).

نمودار شماره (۱۶): اولویت بندی گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر تالاب انزلی از نظر مواجهه با موانع مشارکت

بحث و نتیجه‌گیری

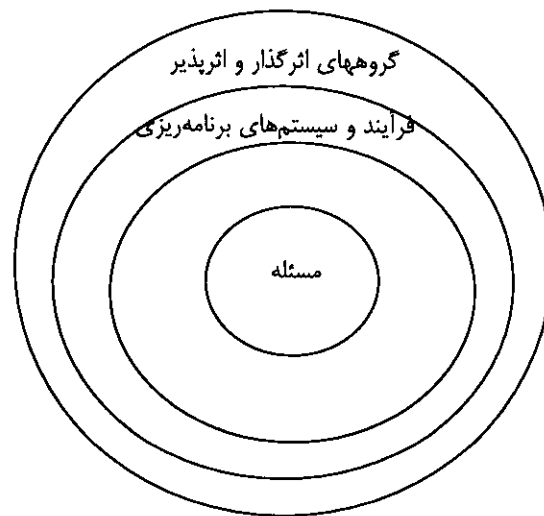
نظام برنامه‌ریزی و مدیریت از چهار مؤلفه اساسی برخوردار است: مسئله، ساختار و فرآیندهای برنامه‌ریزی، مدیران، گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر (King et al., 1998). دو الگوی سنتی (نمودار شماره ۱۷) و مشارکتی (نمودار شماره ۱۸) برنامه‌ریزی و مدیریت براساس ترتیب و نحوه تعامل مؤلفه‌های

نمودار شماره ۱۸ - الگوی مشارکتی برنامه‌ریزی و

مدیریت

منبع: (King et al, 1998)

نمودار شماره ۱۷ - الگوی سنتی برنامه‌ریزی و مدیریت

منبع: (King et al, 1998)

استقرار الگوی برنامه‌ریزی و مدیریت مشارکتی تالاب انزلی مؤثر خواهد بود. پیشنهادهای ذیل جهت اجرای اصلاحات یاد شده ارائه می‌گردند.

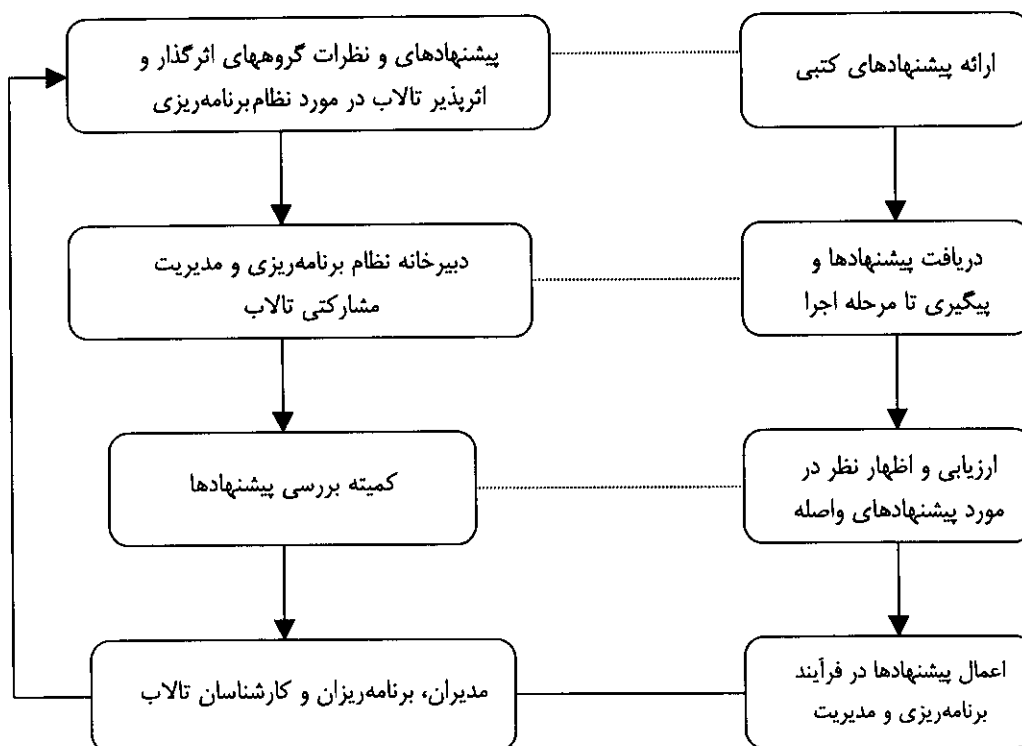
پیشنهادهای

الف- طراحی و استقرار سامانه پیشنهادها

به منظور تسهیل ارتباط گروههای اثرگذار و اثرپذیر تالاب انزلی با کارشناسان، برنامه‌ریزان و مدیران، فراهم کردن زمینه استقبال سازمان دولتی مسئول حفاظت تالاب از نظرات بهره‌برداران آن و تعدیل مقاومت نظام کنونی مدیریت تالاب در برابر مشارکت، طراحی و استقرار سامانه پیشنهادها در سازمان دولتی متولی مدیریت تالاب به قرار نمودار شماره ۱۹ پیشنهاد می‌گردد.

نظر به ناکامی الگوی سنتی برنامه‌ریزی و مدیریت تالاب در تضمین استفاده خردمندان از آن، تخریب روز افزون این اکوسیستم و وابستگی افراد بومی و محلی به منابع تالاب، گذر از الگوی سنتی به الگوی مشارکتی برنامه‌ریزی و مدیریت این تالاب ضروری است. این ضرورت با توجه به تمایل گروههای اثرگذار و اثرپذیر تالاب به مشارکت در برنامه‌ریزی و مدیریت آن (محمد رضایی، ۱۳۷۹ الف) بیشتر احساس می‌شود.

استقرار نظام برنامه‌ریزی مشارکتی مستلزم اصلاحات ساختاری و کارکردی در نظام کنونی است (Kenchington and Kelleher 1995) بدین منظور طراحی و ایجاد عناصر ارتباطی (IUCN, 2000) و اطلاعاتی (Tri, 1986) در رفع موانع ساختاری و استفاده از ابزارهای قانونی (Sashkin, 1982)، مالی (Vroom and Jago, 1988) و آموزشی (UNESCO, 1997) برای مقابله با موانع کارکردی

نمودار شماره (۱۹): مدل پیشنهادی برای طراحی و استقرار سامانه پیشنهادها

ب. تدوین نظام نامه حقوق بهره برداران تالاب در استفاده از آن

جهت تقویت احساس تعلق بهره برداران و بهره‌وران به تالاب و ایجاد اطمینان در آنان به استفاده از تالاب در سالهای آینده، فرآیند تهیه نظام عرفی بهره برداران تالاب به عنوان مبنای صدور بهره برداری از آن برابر نمودار شماره ۲۰ توصیه می‌شود.

د. اصلاح فرآیند مدیریت تالاب

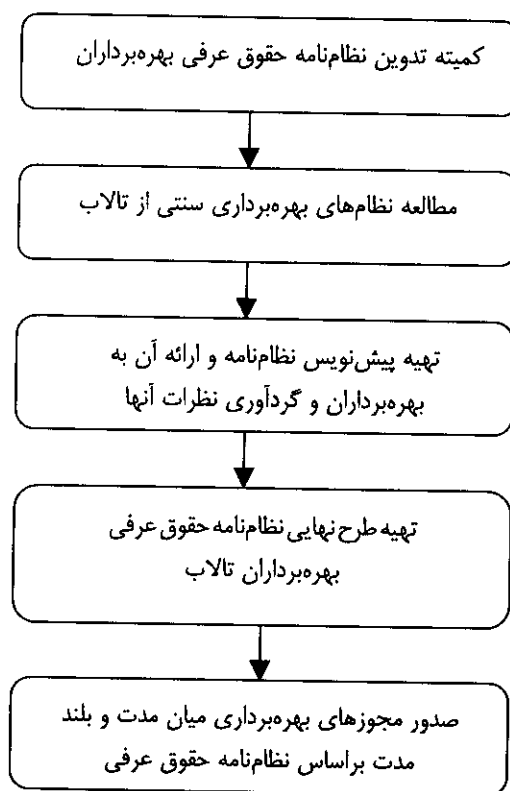
جهت تعدیل مقاومت نظام فعلی مدیریت تالاب در برابر مشارکت و کاهش کشمکش ناشی از تضاد گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر تالاب، اصلاح فرآیند مدیریت تالاب به قرار نمودار شماره ۲۲ توصیه می‌شود.

ج. اصلاح فرآیند برنامه‌ریزی تالاب

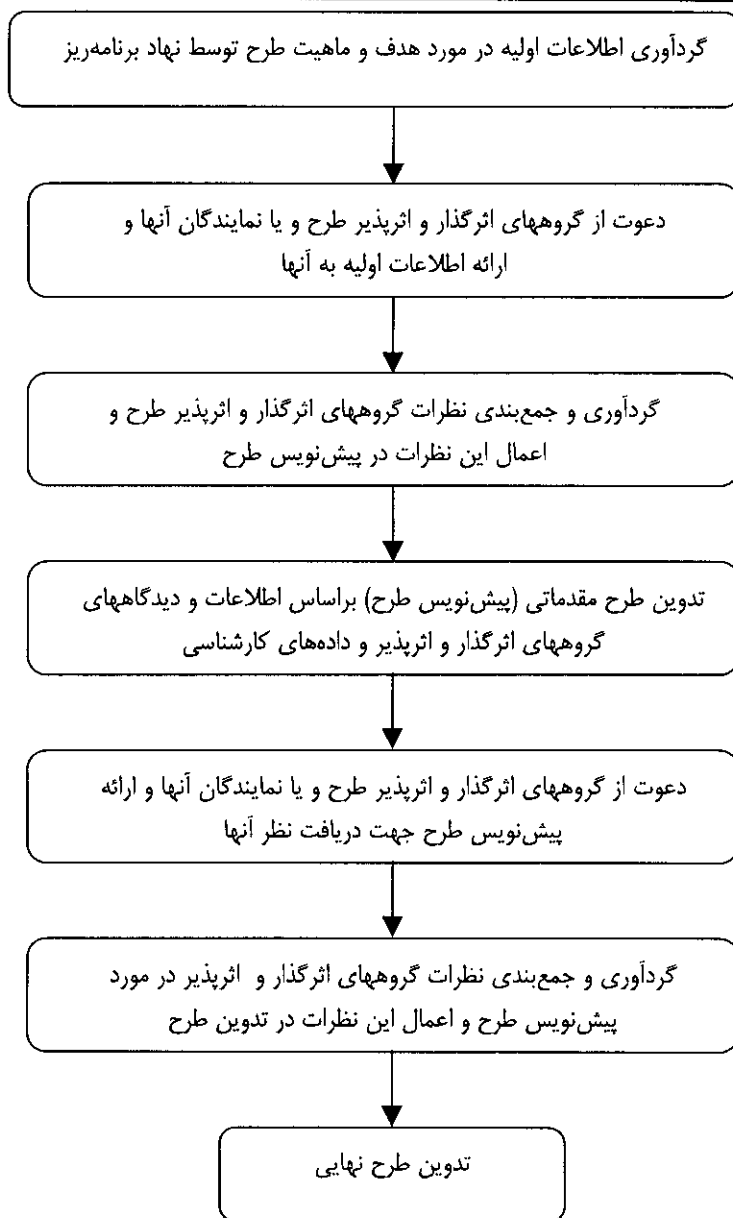
به منظور مشارکت عملی گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر تالاب در برنامه‌ریزی آن، فراهم کردن ساز و کار استقبال کارشناسان، برنامه‌ریزان و مدیران از نظرات این گروه‌ها در مورد طرح‌ها و برنامه‌های تالاب و برقراری ارتباط مؤثر میان بهره‌برداران و بهره‌وران تالاب و سازمان دولتی مسئول حفاظت آن، اصلاح فرآیند برنامه‌ریزی تالاب مطابق نمودار شماره ۲۱ پیشنهاد می‌گردد.

ه. آموزش کارشناسان، برنامه‌ریزان و مدیران تالاب

به منظور بهبود ارتباط کارشناسان، برنامه‌ریزان و مدیران تالاب انزلی با بهره‌برداران و بهره‌وران آن، افزایش استقبال سازمان دولتی مسئول حفاظت تالاب از مشارکت و انتقال دانش پایه، مهارت و نگرش لازم به کارشناسان، برنامه‌ریزان و مدیران آموزش آنان بر مبنای الگوی شماره ۲۳ پیشنهاد می‌گردد.

نمودار شماره (۲۰): مدل پیشنهادی برای تدوین نظام نامه حقوق بهره‌برداران تالاب

نمودار شماره (۲۱): مدل پیشنهادی برای اصلاح فرآیند برنامه ریزی تالاب

- صدور مجوز بهره‌برداری از تالاب به شرط تشکیل بهره‌برداران
- تدوین حقوق استفاده از تالاب براساس تشکل‌های بهره‌بردار و بهره‌وری

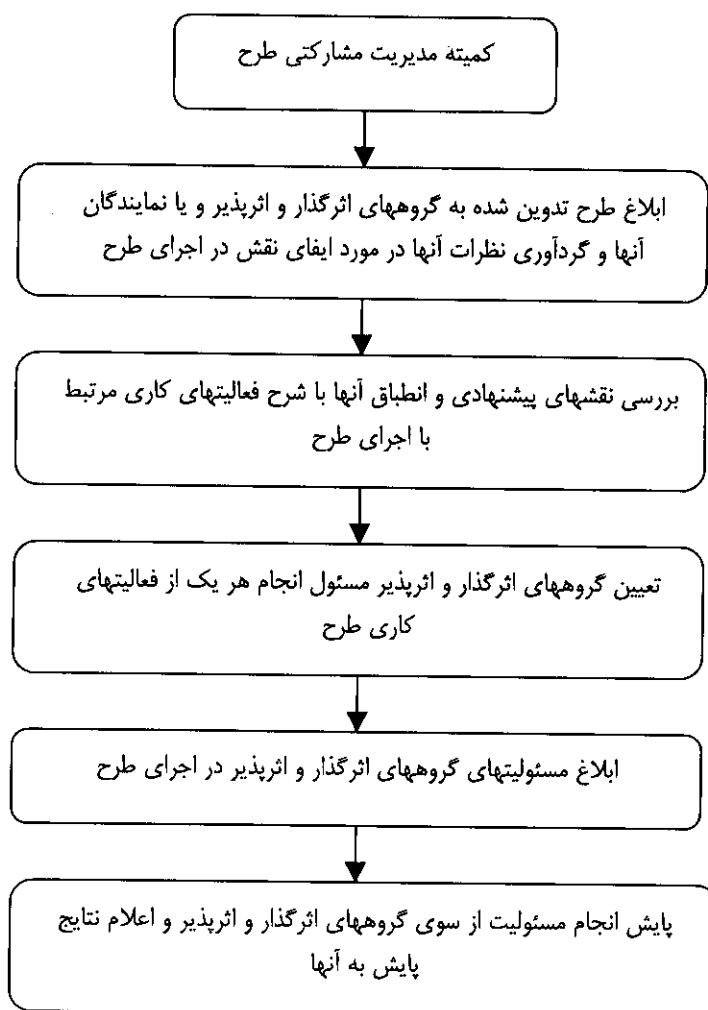
ز. کاهش مشکلات معیشتی بهره‌برداران

به منظور کاهش مشکلات معیشتی بهره‌برداران تالاب که

و. تشویق گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر تالاب به ایجاد تشکل

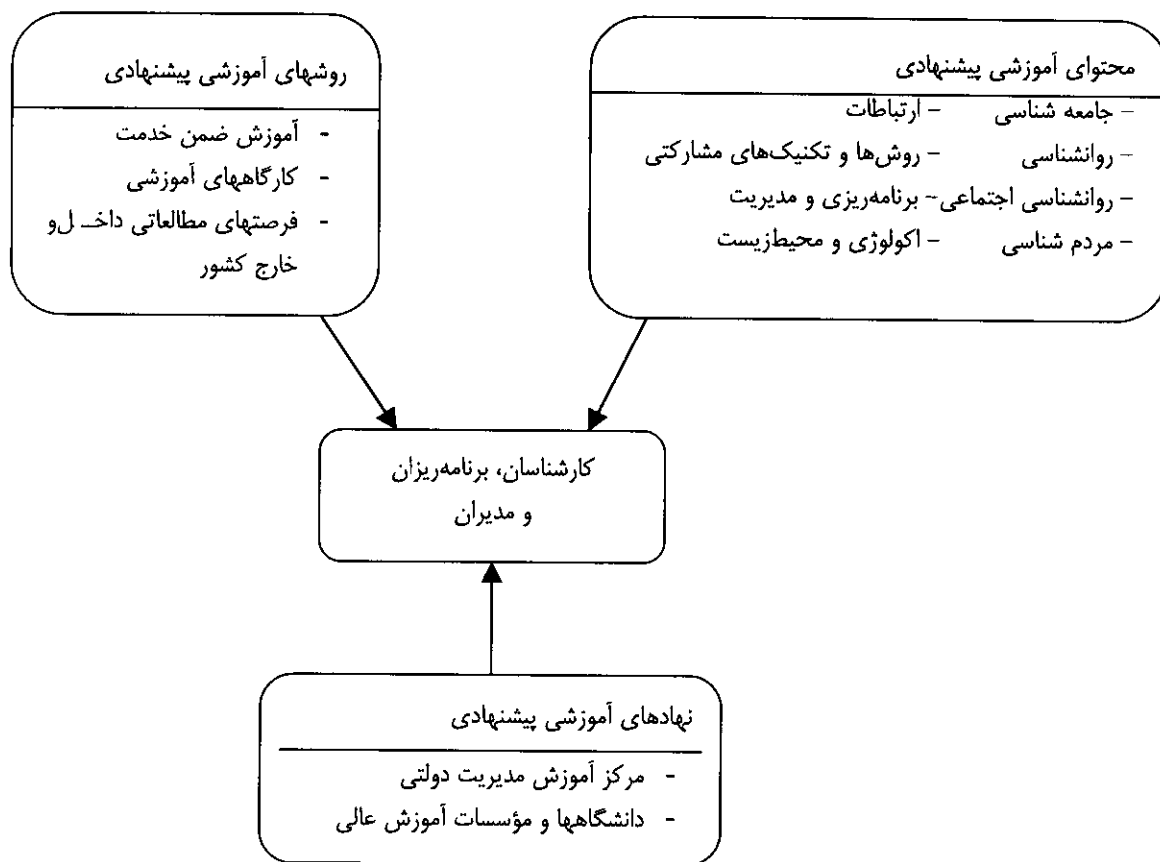
- جهت ترغیب بهره‌برداران و بهره‌وران تالاب به فعالیت متشکل، اعمال سیاست‌های تشویقی ذیل توصیه می‌شود:
- اعطای امتیازات اعتباری به تشکل‌های بهره‌بردار و بهره‌ور
- دریافت پیشنهادها از بهره‌برداران در مورد برنامه‌ریزی و مدیریت تالاب به شرط تشکل آنها

- ایجاد فرصت‌های شغلی و افزایش درآمد سرانه
- برنامه‌ریزی توسعه صنایع وابسته به منابع تالاب با رعایت ملاحظات زیست‌محیطی
- تسهیلات اعتباری و حمایت‌های قانونی برای صادرات صنایع دستی وابسته به تالاب
- موجب تشدید استفاده آنان از منابع تالاب برای رفع نیازهای زندگی روزمره و تقویت روحیه فردگرایی در آنان می‌شود
- پیشنهادهای ذیل ارائه می‌گردد:
- استفاده از نیروی کار افراد بومی و محلی در منطقه آزاد تجاری انزلی
- برنامه‌ریزی توسعه توریسم و خدمات وابسته، جهت

نمودار شماره (۲۲): مدل پیشنهادی برای اصلاح فرایند مدیریت تالاب

شماره (۲۳): محتوا، روشها و نهادهای پیشنهادی برای آموزش کارشناسان، برنامه‌ریزان و مدیران تالاب

یادداشتها

- 12. Montreux Record
- 13. Nominal Scale
- 14. Likert and Gutman
- 15. Content Analysis
- 16. Iteming
- 17. Chi- Square

- 1. Participatory Management
- 2. Hawthorne
- 3. Stakholders
- 4. Tylor
- 5. Special-interest groups
- 6. Productive
- 7. Convention on Internationally Important Wetlands
- 8. Ramsar Convention
- 9. Wise Use
- 10. Kushiro Statement
- 11. Narashio Statement

منابع مورد استفاده

ارفع، حسین. ۱۳۶۹. تالاب انزلی، سمینار مهندسی عمران، دانشگاه اصفهان.
 اولاً، یانوش. ۱۳۶۹. آلودگی ناشی از فضولات خانگی، کشاورزی،

- Project, Ramsar Convention Bureau, Gland, Switzerland.
- IUCN. 2000. Communication: An Instrument of Environment Policy, IUCN Publishing, Bangkok and Switzerland.
- Kenchington, R. and Kelleher, G. 1995. Making a Management Plan, Chapman and Hall Pub. London.
- King, C. S. et al. 1998. The question of participation: Toward authentic public participation in public administration, Public Administration Review, 8(4).
- Miller, K. I. and Mong, P. R. 1990. Participation, satisfaction and productivity: A Meta- Analysis Review Academy of Management Journal, 29(4).
- Miller, G. T. 1998. Living in the Environment, Wadsworth Publishing Company.
- Nachmias, N. 1998. Reserch Methods in Social Sciences, Jhon Wiley and Sons Inc, New York.
- Ramsar Center Japan. 1995. Guiding Principles for the Development of Public Awareness of the Importance of Biodiversity in Wetlands, Ramsar Center Japan, Tokyo.
- Ramsar Convention Bureau. 1996. Strategic Plan 1997- 2002: Objectives and Actions, Proceedings of 6th Meeting of the Conference of the Convention Bureau, Gland, Switzerland.
- Ramsar Convention Bureau. 1999a. People and Wetland: Vital Link, 7th Meeting of the Conference of Contracting Parties to the Convention Wetlands, Gland, Switzerland.
- Ramsar Convention Bureau. 1999b. Strategic Framework and Guidelines for the Future Development of the List of Wetlands of International Importance, 7th Meeting of Conference of Contracting Parties to the Convention on Wetland, Costa Rica.
- Ramsar Convention Bureau. 2000a What is Convention on Wetlands. Ramsar Information Paper, No.1, World Wetlands Day, Gland, Switzerland.
- صنعتی و طبیعی: ساختار و نقش تالاب انزلی در مقابل آنها، پروژه مشترک مرکز تحقیقات شیلات انزلی و فائو.
- حوقیناه، حسین. ۱۳۷۰. بررسی منابع آلاینده تالاب انزلی، مرکز تحقیقات شیلات انزلی.
- دانشگاه گیلان. ۱۳۷۷. طرح جامع تالاب انزلی، مرکز تحقیقات شیلات انزلی.
- محمد رضایی، شهریار. ۱۳۷۹ الف، بررسی موانع و راهکارهای برنامه ریزی و مدیریت مشارکتی برای توسعه پایدار تالاب انزلی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده محیط زیست دانشگاه تهران.
- محمد رضایی، شهریار. ۱۳۷۹ ب. جایگاه مشارکت در مدیریت تالاب های کشور، همایش سی امین سالروز تشکیل کنوانسیون تالاب های مهم بین المللی، معاونت محیط طبیعی و تنوع زیستی سازمان حفاظت محیط زیست.
- مهندسین مشاور یکم. ۱۳۶۸. طرح جامع احیای تالاب انزلی، سازمان جهاد سازندگی استان گیلان.
- هیکس، ه ج و گولت، س. ۱۳۷۴، تئوریهای سازمان مدیریت (ترجمه گوئل کهن)، ج ۱. انتشارات اطلاعات.
- Canter, W. 1996 Environment Impact Assessment, Mc-Graw Hill Inc, New York
- Chmala, S. and Mortiss, P.D. 1995. Working Together for Land Care and Group Management Skills and Strategies, Australian Academic Press, Brisban.
- Cole, R. E et al. 1993. Quality, participation and cometetiveness. California Management Review, 35(30).
- Davis, T. J. 1994. Towards the Wise Use of Wetlands: Papers of Ramsar Convention Wise Use

Ramsar Convention Bureau. 2000b .List of Wetlands of International Importance, Ramsar Convention Bureau, Gland, Switzerland.

Sashkin, M. 1982. A Managers Guide to Participative Management, American Management Association, New York.

Scott, A. D. 1995. A Dictionary of Wetlands in Middle East, IUCN Press, Gland, Switzerland.

Serageldin, I. and Steer, A. 1996. Making Development Sustainable, World Bank Publishing, Washington. D.C.

Spencer, L. J 1989. Winning Through Participation. Kendall Hunt Publishing Co3mpany, New York.

Tri, H. C. 1986. Popular Participation in Development, FAO Seminar on Participation, Hong Kong.

UNESCO. 1997. Environmental Education, Series 8, UNESCO- UNEP International Environment Education Programme, UNESCO Publishing, Paris.

Vroom, V. and Jago, A.G. 1998. The New Leadership: Managing Participation in Organization, Prantice Hall.